

Miran Komac

Narodne manjšine v Sloveniji 1920–1941

Prispevek obravnava položaj nemške in madžarske narodne manjšine v Sloveniji med letoma 1920 in 1941. S pomočjo statističnih podatkov avtor predstavi poselitveni prostor nemške in madžarske narodne manjšine. Avtor opozarja na množico diskriminatornih praks, ki so jih bili deležni pripadniki manjšin: pri agrarni reformi, vpisu v šole z manjšinskim učnim jezikom, slovenizaciji toponomastike, itd. Takšen odnos je vodil do distance med pripadniki narodnih manjšin, večinskega naroda in države Slovenije. Zato ni bilo nenavadno, da so se pripadniki narodnih manjšin, posebej Nemci, kmalu navdušili za skrajna nacionalistična gibanja – nacizem, ki jim je ob koncu vojne prinesel narodno izgi-notje.

Gljučne besede: Madžari, Nemci, Judi, Cigani, asimilacija, etnična distanca.

Ethnic Minorities in Slovenia 1920–1941

The article deals with the status of the Hungarian and German ethnic minorities in Slovenia between 1920 in 1941. Their settlement territory is presented with statistical data. The author draws attention to several discriminatory practices experienced by the members of these two ethnic minorities, for example in relation to the agrarian reform, admission to minority language schools, Slovenization of place names, etc. Such practices created a distance between the members of ethnic minorities, the majority nation, and Slovenia. Thus, it was not unusual for members of ethnic minorities, Germans in particular, to become fond of extreme nationalist movements –Nazism, which at the end of the war brought about their ethnic disappearance.

Keywords: Hungarians, Germans, Jewish, Gypsies, assimilation, ethnic distance.

Correspondence address: Miran Komac, Inštitut za narodnostna vprašanja/Institute for Ethnic studies, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana, Slovenia, e-mail: miran.komac@inv.si.

1. Uvod

Po končanem preurejanju Evrope po koncu 1. svetovne vojne je nastopil čas iluzij; čas, ko je množstvo narodnih elit iskalo načine/poti za varovanje in ohranjanje identitete družbenih skupin, iz katerih so elite izšle. Gradnja nacionalne države je bil ideal, h kateremu so stremele narodne elite. Ideološka podlaga je v nekaterih primerih temeljila na narodnem načelu, drugod so si izbrali zgodovinski princip. Žal so se morali narodni ideali pogosto ukloniti logiki delitve ozemeljskega plena med zaveznicami v zmagoviti koaliciji. Rezultat tega razkoraka se je kazal v množici narodnih manjšin v evropskih državah po koncu prve svetovne vojne.

Čeprav so po prvi svetovni vojni sicer prilagajali politične meje narodnim oziroma etničnim mejam, kar je zmanjšalo število pripadnikov narodnih manjšin za približno 18 milijonov, znanstveniki ocenjujejo, da je kljub temu v Evropi živelo več kot 32 milijonov pripadnikov narodnih manjšin (Galántai 1992, 13), tudi do 47 milijonov, pri čemer niso štete narodnosti v Rusiji in približno deset milijonov evropskih Judov (Heyking 1927, 32). Vendar so skladno z določili mirovnih pogodb po vojni nastale tudi številne nove narodne manjšine, na primer nemške manjšine na Poljskem, Tirolskem in v Češkoslovaški ali madžarske manjšine v Romuniji, Češkoslovaški, Jugoslaviji. V nekaterih državah je bil delež manjšinskega prebivalstva glede na celotno prebivalstvo zelo visok (Roter 2009, 66).

Na Češkoslovaškem je odstotek manjšinskega prebivalstva znašal 34,5 %, na Poljskem 36,5 %, v Romuniji 22,3 %, v Kraljevini SHS 18,8 % prebivalstva države.

Slovenski raziskovalci posvečajo analizi medetničnih odnosov v Sloveniji¹ med obema vojnama le malo prostora. V ospredju je (bilo) raziskovanje položaja slovenskih manjšin v sosednjih državah, posebej v Italiji in Avstriji. Odnos obeh držav do pripadnikov slovenskih manjšin je bil med obema vojnama poudarjeno odklonilen, od začetka 30. let 20. stoletja dalje tudi etnociden in genociden.

Kakšen pa je bil odnos slovenske države do narodnih manjšin na njenem ozemlju? O položaju medvojnih narodnih manjšin v Sloveniji (Nemci, Madžari, Judi, Hrvati, Srbi) je bilo v znanstveni literaturi zapisanega zelo malo. Odpravljanju tega manjka je posvečen pričujoči prispevek.

2. Sestaviti je bilo potrebno državo

Boj s sosednjimi narodi za ozemlje, ki so ga slovenske narodne elite hotele zamejiti s političnimi mejami, se je začel proti koncu prve svetovne vojne.

V pomoč pri določanju slovenskega državnega ozemlja je borcem za slovensko državo služil Zemljevid slovenske dežele in pokrajin, ki ga je izdelal leta 1852 Peter Kozler, po rodu Kočevski Nemec. Kozlerjev zemljevid je uporaben vsestransko: uporabiti ga je mogoče pri dokazovanju narodnih meja s sosednjimi narodi. Prav tako pa ga je mogoče uporabiti pri ugotavljanju poselitvenih prostorov pripadnikov narodnih manjšin v Sloveniji.

Oktobra leta 1918 je vojna sreča habsburški monarhiji obrnila hrbet. Avstroogrška monarhija se je začela sesedati v prah. Narodom monarhije se je ponudila priložnost za uresničitev ideje o lastni državi. Nekateri niso imeli sreče, kot npr. Furlani. Oktobra leta 1918 je njihov predstavnik v dunajskem parlamentu, Luigi Faidutti, zahteval, da se tudi Furlanom prizna pravica samoodločbe. Ob zaključku govora 25. oktobra 1918 je v furlanskem jeziku izjavil: "Če nas bodo vsi zapustili, si bomo morali pomagati sami. Ostalo naj postori Bog. Nočemo, da se odloča o naši usodi, brez nas." (*Se ducj nus bandonin, nus judarìn bessôl. Dio che fedil il rest. No uarìn che nissun disponi di nô, senza di nô*) (Faidutti 2015).

Na žalost so se te besede porazgubile v furlanski nižini. Furlani so postali del italijanske države, brez velikih možnosti za dosego obsežnejše stopnje avtonomije. O samostojni furlanski državi pa je bilo tako ali tako povsem iluzorno govoriti.

Drugi narodi so imeli dovolj moči in energije ter delček tistega, čemur pravimo sreča, da so politični ideal elit tudi uresničili. Slovenci so bili med temi narodi. Državnozborni poslanec na Dunaju Ivan Benkovič je hotenje Slovencev po bivanju zunaj avstroogrške monarhije glasno najavil oktobra leta 1918:

Gospoda moja! Nobenega dvoma ni več, naš narod se je odločil in odločitev se glasi: Stran od zašušmarjenega avstrijskega gospodarstva (Pritrjevanje) in ven iz črno-rumene kletke narodov v zlato svobodo! Kot svobodno ljudstvo Jugoslovancov se želimo svobodno odločiti, katera načela si bomo izbrali, in svobodno odločati, kakšne stike, če sploh katere, bomo navezali z drugimi svobodnimi narodi. (Ploskanje). Gre za resnico, ki jo je treba vsak dan ponavljati, da je vse ponujanje, kar so ga danes deležni južni Slovani, popolnoma nekoristno. Bili so časi, ko bi bili, če bi nam kdo ponudil list papirja in velel, naj napišemo svojo avtonomijo, to storili. Ampak, gospoda moja, ti časi so minili. Izražam prepričanje, ki se je zakoreninilo v vsem našem troedinem jugoslovanskem narodu: Prepozno (Bister 1992, 257).

Ko je pokorščino monarhiji odrekla še vojaščina, je bilo opravljenega že veliko dela. Mihajlo Rostohar, ki so ga rezervni častniki pooblastili, da v imenu vojaštva spregovori zbrani množici pred deželnim dvorcem (današnji sedež Univerze v Ljubljani), je odšel na balkon deželnega dvorca, izvlekel sabljo in vzkliknil:

'Mi vojaki odrekamo pokorščino Avstriji in prisegamo zvestobo svoji narodni državi Jugoslaviji!' Nato so častniki in moštvo prekrizali sablje in bodala v znamenje prisege, med manifestanti pa se je vzdignilo splošno navdušenje, ki ga omenja tudi Hribar. Tega navdušenja pa niso delili vsi gospodje, zbrani na balkonu. Škof Jeglič je ves razburjen pristopil k Rostoharju in vzkliknil: 'To je pa revolucija!' Rostohar mu je suho odvrnil: 'Da, Prevzvišeni, tako nekako' (Pleterski 1971, 266).

Nekaj dni kasneje so zastopniki narodne vlade odšli do deželnega predsednika Kranjske, grofa Henrika Attemsa s sporočilom, da je avstrijske oblasti konec in da je upravo dežele Kranjske in sploh cele Slovenije prevzela narodna vlada. Zadnji

kranjski deželni predsednik je to sporočilo vzel brez odpora na znanje in se mu uklonil (Pleterski 1971, 268).

Graditev Slovenije na stičišču kopice narodov (Italijanov, Furlanov, Nemcev oz. Avstrijcev, Madžarov in Hrvatov) je bilo težko opravilo. Vojne je bilo konec; prihajal je čas, ko si bodo zmagovalci razdelili plen. Če bi želeli biti Slovenci pri tem ruvanju za zemljo uspešni, bi morala slovenska politična elita imeti že dolgo pred zaključnimi boji izdelan načrt izgradnje države – od označbe teritorija, ki ga Slovenci terjajo zase, do razmisleka o upravnem ustroju nove države, zaveznikih, itd. Čas pomladi narodov (leto 1848) so slovenski politiki prespali. To mrtvilo se je dobro videlo od zunaj. Erik Hobsbawm je v delu *Obdobje revolucije* takole opisal tedanjo situacijo na slovenskih tleh: "Habsburška tajna služba je imela vedno dosti opravka s Poljaki, Italijani, Nemci izven Avstrije ter z vedno svojeglavimi Madžari, iz alpskih dežel oziroma drugih slovenskih pokrajin pa ji niso grozile nikakršne nevarnosti" (Hobsbawm 1968, 157).

V naslednjih sedmih desetletjih, od nastanka prvega političnega programa samostojne slovenske države, Zedinjene Slovenije pa do konca prve svetovne vojne, so slovenski politični voditelji zmogli (so)ustvariti samo izjavo Jugoslovanskega kluba z zahtevo po združitvi Južnih Slovanov v monarhiji v avtonomno politično enoto. Izjavo prepoznavamo pod imenom Majniška deklaracija (30. maj 1917). Mnogo premalo, da bi Slovincem po koncu 1. svetovne vojne uspelo iztržiti kaj več od doseženega.

3. Določanje državnih meja po koncu prve vojne

Zaradi odsotnosti državnih institucij in zaradi skromnih vojaških resursov so bili vojaški uspehi borcev za slovenske državne meje precej skromni. Boj za mejo je potekal prav na vseh štirih straneh neba: severu, jugu, vzhodu in zahodu.

Narodno načelo je predstavljalo izhodišče tvorbe slovenske države. Toda boj za uresničitev tega načela je bil izjemno težak za narod, razdeljen med tri države (Avstrija, Italija in Ogrska) in med devet zgodovinskih dežel (tri vojvodine, dve grofiji, svobodno mesto Trst, del dveh komitatov in v Beneško Slovenijo v Furlaniji), v katerih je imel izrazito večino le v eni vojvodini in dvetretjinsko v eni grofiji, povsod drugod pa je bil manjšina (Grafenauer 1994, 24).

Ideal narodnega načela se je neprestano spopadal z alternativnim načelom: z zgodovinskim načelom, na katerega so krčevito prisegali zagovorniki ohranjanja statusa quo-ja.

V borbi za pravične meje so se zastopniki Slovencev lahko zanašali le na demokratičnost mednarodnih forumov in pri tem pozabili na staro cigansko modrost, ki pravi, "da Pravica, slepa beračica, vedno potegne s tistim, ki jo dobro nahrani. Tisti, ki še sami nimajo kaj jesti, ne morejo imeti mnogo upanja, da se bo pravica postavila na njihovo stran" (Lakatos 1977, 333–334).

Vsem težavam navkljub je konec oktobra leta 1918 nastala Slovenija, znotraj Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, od 1. 12. 1918 združena s Kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Poimenovanje Slovenije med obema vojnoma je bilo različno. Ime Slovenija (popis prebivalstva 1921 govori o Sloveniji s Prekmurjem) je bilo v rabi do leta 1922, ko je bilo ozemlje Slovenije razdeljeno na dve oblasti (Mariborsko in Ljubljansko), po letu 1929 pa je Slovenija postala Dravska banovina (Zemljevid 1). Poimenovanje je ostalo v rabi do začetka druge svetovne vojne.

Po podpisu Saintgermainске mirovne pogodbe z Avstrijo (1919) in po izgubljenem plebiscitu za Koroško (1920), po podpisu Trianonske mirovne pogodbe z Madžarsko (1920) in po podpisu Rapalske pogodbe z Italijo (1920) je nastalo prvo slovensko državno ozemlje, v okviru Kraljevine SHS. Raztezalo se je na dobrih 16.000 km².

Zemljevid 1: Slovenija 1918–1941

1. 12. 1918 - 28. 4. 1922

28. 4. 1922 - 4. 10. 1929

5. 10. 1929 - 28. 8. 1931

28. 8. 1931 - 6. 4. 1941

Legenda:

- državne meje 1918/20 - 1941
- administrativne meje
- današnje ozemlje Republike Slovenije

Viri:

Zečević M., Lekić B., 1991. *Državne granice i unutrašnja teritorijalna podela Jugoslavije*. Gradjevinska knjiga, Beograd; Uredba o podeli zemlje na oblasti. *Službene novine Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca* 92/1922; Zakon o nazivu i podeli Kraljevine na upravna područja. *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* 232/1929; Zakon o nazivu i podeli Kraljevine na upravna područja. *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* 162/1931; Ustava Kraljevine Jugoslavije. *Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine* 53/1931; Uredba o Banovini Hrvatskoj. *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* 194/1939.

V smislu zaokrožitve slovenskega poselitvenega prostora z državnimi mejami, če ga merimo po obsegu poselitvenega prostora v najbolj maksimalistični varianti, je bil uspeh približno 67 % (idealni obseg slovenske države naj bi meril dobrih 24.000 km²). Pa še ta prostor so Slovenci delili z drugimi (Nemci, Madžari, Judi, Cigani, itd.).

4. Jezikovna in verska podoba Slovenije

Popis² prebivalstva leta 1921 je pokazal, da je na tedanjem teritoriju Slovenije živel 1.054.919 prebivalcev, od tega 980.222 Slovencev (92,9 % prebivalstva) in kar pester zbir manjšinskih skupnosti, med katerimi sta bili najobsežnejši madžarska manjšina (14.429 oseb, 1,4 % prebivalstva Slovenije) in nemška manjšina (42.514 oseb, 3,9 % prebivalstva Slovenije).

Preglednica 1: Prebivalstvo Slovenije po materinem jeziku leta 1921 in leta 1931

Materni jezik	leto 1921		leto 1931	
	število	%	število	%
Srbski in hrvaški	11.898	1,30	...	...
Srbskohrvaški ³	...	...	24.166	2,11
Slovenski	980.222	92,92	1.077.679	94,18
Češkoslovaški	2.941	0,28	...	...
Češki	...	...	2.282	0,20
Slovaški	...	...	104	0,01
Rusinski (Ruteni, Malorusi)	3	0,00	30	0,00
Poljski	338	0,00	249	0,02
Ruski	1.630	0,15	1.352	0,12
Romski	...	...	515	0,05
Madžarski	14.429	1,37	7.961	0,70
Nemški	41.514	3,94	28.998	2,53
Arnautski	103	0,01	271	0,02
Turški	237	0,02	36	0,00
Romunski-Cincarji	31	0,00	41	0,00
Italijanski	701	0,07	414	0,04
Francoski	125	0,01	...	...
Angleški	38	0,00	...	...
Drugi in neznano	709	0,07	230	0,02
Skupaj	1.054.919	100,00	1.144.298	100,00

Viri: Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januarja 1921. Stanovništvo Jugoslavije po veroispovedi i materinem jeziku – rezultati za opštine. 1932. Opšta državna statistika, Sarajevo; Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januarja 1931. Knjiga 2: Prisutno stanovništvo po veroizpovedi, 1938. Državni statistički ured, Beograd; Komac 2007, 512.

Dolgujemo še podatke o verski podobi Slovenije:

Preglednica 2: Prebivalstvo Slovenije po veroizpovedi leta 1921 in 1931

Materni jezik	leto 1921		leto 1931	
	število	%	število	%
pravoslavna	6.611	0,63	6.745	0,59
rimokatoliška	1.018.771	96,57	1.107.155	96,76
Grko-katoliška	531	0,05	2.377	0,21
evangeliciška	27.282	2,59	25.717	2,25
muslimanska	649	0,06	927	0,08
židovska	936	0,09	820	0,07
Drugi	17	0,00	292	0,02
Brez konfesije in nepoznano	122	0,01	265	0,02
Skupaj	1.054.919	100,00	1.144.298	100,00

Viri: Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921 god. 1932. Opšta državna statistika, Sarajevo; Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1931. Knjiga 2: Prisutno stanovništvo po veroizpovedi, 1938. Državni statistički ured, Beograd; Splošni pregled Dravske banovine. Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Ljubljana, 1939.

Milivoja Šircelj ugotavlja, da je bilo med prebivalci Slovenije kar

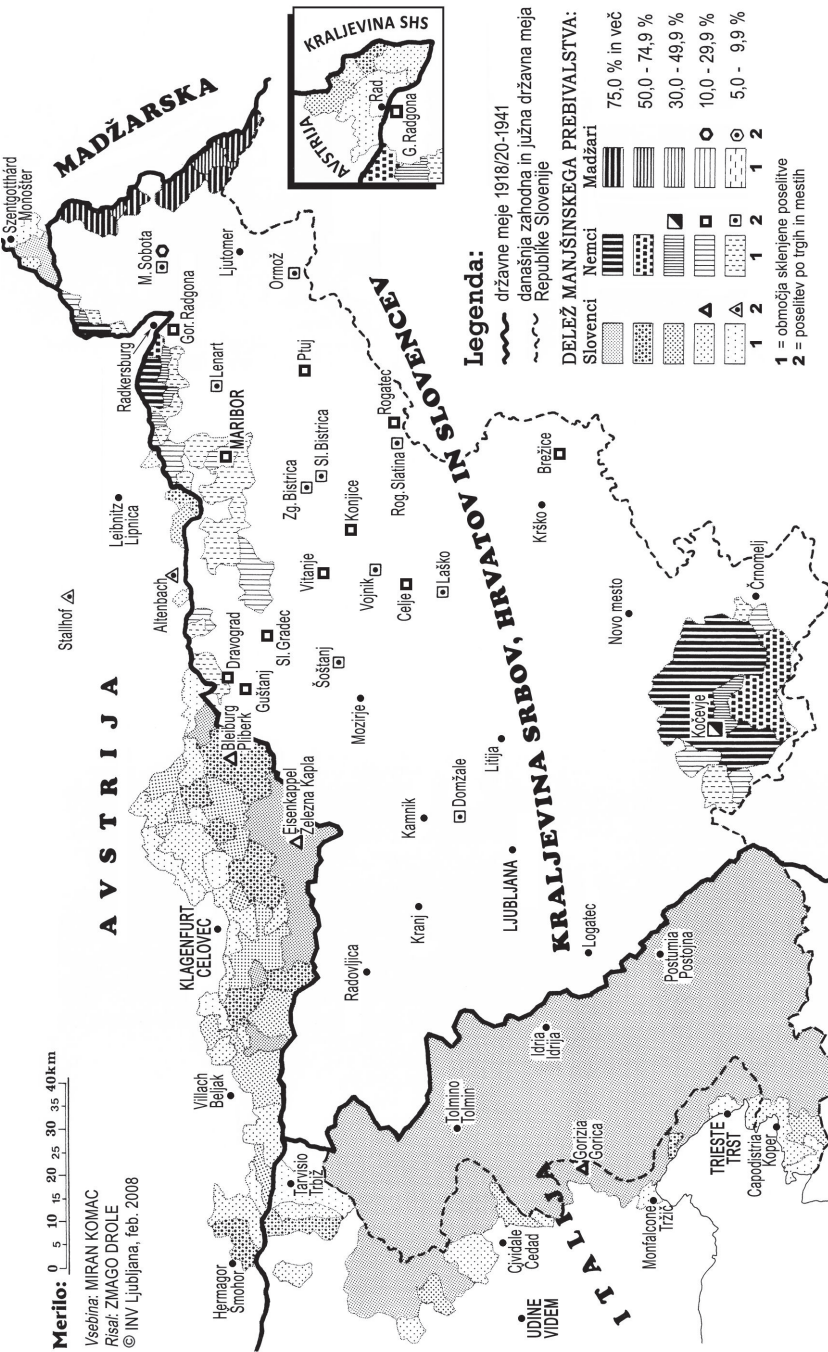
96,6 % rimokatolikov in 2,6 % evangelikanov. Pripadnikov drugih veroizpovedi je bilo zelo malo. Po številčnosti so si sledili takole: pravoslavni, izraeliti, muslimani, grkokatoliki, brez veroizpovedi in neznano. Večina evangelikanov je živela v okrajnem glavarstvu Murska Sobota, večina pravoslavnih v Ljubljani, Mariboru, Dolnji Lendavi, Slovenski Bistrici, Sv. Lovrencu na Dravskem polju in v Adlešičih, večina izraelitov v okrajnem glavarstvu Murska Sobota, zlasti v občini Dolnja Lendava, večina muslimanov v Ljubljani, Mariboru in okrajnem glavarstvu Murska Sobota. Versko najbolj mešano ozemlje je bilo Prekmurje.

Do popisa prebivalstva leta 1931 se verska sestava prebivalstva ni bistveno spremenila. Med prebivalstvom Dravske banovine je bilo 96,8 % rimokatolicianov, 2,2 evangelikanov, 0,6 % pravoslavnih, 0,2 % grško in armeno katolicianov, 0,1 % muslimanov itd. Edina omembe vredna sprememba med letoma 1921 in 1931 je bilo povečanje števila muslimanov in zmanjšanje števila izraelitov. Tako je leta 1931 število muslimanov prvič preseгло število izraelitov⁴ (Šircelj 2003, 69).

Raziskovalcem medetničnih odnosov bo v pomoč Preglednica 3, ki prikazuje povezavo med jezikovno pripadnostjo in veroizpovedjo.

Zemljevid 2: Slovenija leta 1921 in narodne manjšine

56

Viri: Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. 1. 1921. Stanovništvo Jugoslavije po veroispovesti i materijem jeziku - rezultati za opštine. Sarajevo 1932; Censimento della popolazione del Regno d'Italia al 1° dicembre 1921, vol. III.; Venezia Giulia. Roma 1926; Ortsverzeichnis von Österreich. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 7. März 1923. Wien 1930; Az 1920. évi népszámlálás. Első rész. A népesség főbb demográfiai adatai községek és népesebb puszták, telepkek szerint. Budapest 1923.

Preglednica 3: Prebivalstvo Dravske banovine po maternem jeziku in veroizpovedi

Materni jezik	veroizpovedi									
	Pravoslavni	Rimokatoliki	Grkokatoliki	Evangeliki		Drugi kristjani	Muslimani	Judje	Drugi	SKUPAJ
				Augsb. veroiz.	Reformisti					
Srbohrvaški	4.454	16.571	2.254	61	12	21	604	145	14	24.136
Slovenski	990	1.054.109	84	21.929	111	100	9	220	127	1.077.679
Češki	22	1.993	1	59	15	107	--	24	61	2.282
Slovaški	2	84	1	9	1	--	--	7	--	104
Ruski	1.126	173	14	22	1	6	5	4	1	1.352
Ukrajinski	11	5	14	--	--	--	--	--	--	30
Madžarski	2	5.799	1	1.194	733	3	--	222	7	7.961
Nemški	51	27.180	--	1.447	74	35	5	165	41	28.998
Albanski	1	6	--	--	--	--	264	--	--	271
Turški	--	--	--	--	--	--	36	--	--	36
Romunski	30	5	3	1	--	--	--	2	--	41
Judovski	--	--	--	--	--	--	--	3	--	3
Romski	15	500	--	--	--	--	--	--	--	515
Drugi	41	730	4	36	12	17	4	28	18	890
Skupaj	6.745	1.107.155	2.376	24.758	959	289	927	820	269	1.144.298

Vir: Die Gliederung der Bevölkerung des ehemaligen Jugoslawien nach Muttersprache und Konfessionen nach den unveröffentlichten Angaben von 1931, 1943. Selbstverlag der Publikationsstelle, Wien, 13.

Za razpravo o prostorski disperziji pripadnikov različnih veroizpovedi so zanimivi še podatki, ki jih najdemo v Splošnem pregledu Dravske banovine, v preglednici z naslovom Skupni pregled veroizpovedi Dravske banovine:

Preglednica 4: Skupni pregled veroizpovedi Dravske banovine

Veroizpoved	Verske enote	Na eno enoto prideprebivalcev te vere
Rimskokatoliška	533 župnij	2.077
Grškokatoliška	2 župniji ¹⁾	1.188
Pravoslavna	4 parohije ²⁾	960 (?) 1.686 (?)
Starokatoliška	2 župniji	51
Evangeljska (augsb.)	13 župnij	1.900 (?) 1.904 (!)
Evangeljska (reform.)	1 župnija	959
Islamska	1 imamat	927
Židovska	2 rabinata	410

Opombe: ¹⁾ župniji Drage in Radatoviči (obe v občini Radatoviči, okraj Črnomelj) sta pripadali grškokatoliški župniji Krizevci (Savska banovina); ²⁾ parohije Bojanci (občina Adlešiči, okraj Črnomelj), Celje, Ljubljana in Maribor so pripadale protoprezviteriatu v Ljubljani in srbskopравoslavni mitropoliji v Zagrebu.

VIR: Splošni pregled Dravske banovine, 1939, 84–85.

5. Varstvo narodnih manjšin

Kako se je Slovenija, znotraj Kraljevine SHS, spopadla z upravljanjem jezikovne in verske pestrosti prebivalstva?

Kraljevina SHS je sodila v kategorijo novonastalih ali povečanih držav, ki so z združenimi silami morale skleniti posebne pogodbe, "s katerimi so se zavezale k spoštovanju manjšinskih pravic kot predpogoju za mednarodno priznanje (torej na podoben način, kot je deloval sistem varstva manjšin v obdobju po berlinskem kongresu leta 1878)" (Roter 2009, 69).

Pogodba med glavnimi zavezniškimi in pridruženimi silami in državo Srbov, Hrvatov in Slovencev (v nadaljevanju Pogodba z državo SHS) o zaščiti narodnih manjšin v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev je temeljila na določitih 51. člena Senžermenske mirovne pogodbe (pogodba z Avstrijo) in 44. člena Trianonske mirovne pogodbe (pogodba z Madžarsko). Posebna pogodba je bila sklenjena 10. 9. 1919, v Službenih novinah Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (133a/1920) je bila objavljena 19. 6. 1920, v Sloveniji pa šele 29. 9. 1921 (Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo, 118/1921).

Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev je sodila v kategorijo novonastalih ali povečanih držav, ki so šele urejale različne sestavine lastne državnosti. Vprašanje državljanstva pripadnikov etničnih manjšin je bilo izjemno pomembno. Potrebno je bilo preprečiti, da bi novonastale države odrekle pravico do državljanstva pripadnikom manjšin, ki so v mnogih primerih pripadali dominantnim vodilnim narodom. V pogodbi z državo SHS je bila problematika državljanstva urejena v členih 3 in 4.

Mnogim sporazumom je bila dodana še pravica do opcije, ki je omogočala, da posamezniki, pripadniki manjšin ohranijo državljanstvo države, kateri so do tedaj pripadali. Ta pravica je bila v Pogodbi z državo SHS določena v petem členu. Res pa je, da je uresničitev pravice do opcije pomenila, da se mora oseba obvezno preseliti v državo, za katero je optirala (3. odstavek 3. člena Pogodbe z državo SHS).

V pogodbi z državo SHS je bila posebna pozornost posvečena zagotavljanju formalne enakopravnosti in zaščiti pred diskriminacijo (zagotavljanje državljanskih in političnih pravic, nediskriminatorna obravnava pri sprejemanju v javne službe, opravljanju služb in poklicev). V ta sklop sodijo še pravica do zaščite življenja in svobode ter pravica do javnega izražanja vere (2. člen Pogodbe z državo SHS). Pogodba je imela še določbo (10. člen), s katero se je država SHS zavezala, da bo ščitila pravice muslimanov.

Včasih so se med tako imenovane posebne pravice štele tudi pravice narodnih manjšin, da na lastne stroške ustanavljajo in upravljajo dobrodelne, socialne in verske ustanove, šole in vzgojne ustanove. Pa tudi, da svobodno rabijo jezik in da svobodno prakticirajo verske obrede (8. člen pogodbe z državo SHS). V obeh

primerih bi težko govorili o posebnih pravicah manjšin. Prej bi veljalo govoriti o toleranci države gostiteljice, kar pa je le poseben vidik splošne enakopravnosti.

Katere tako imenovane posebne manjšinske pravice je mogoče izluščiti iz pogodbe o varstvu manjšin z državo SHS? To bi bile tiste pravice, ki jih država ni dolžna samo dopuščati, tolerirati, ampak jih mora z ustreznimi politikami tudi zagotavljati. Zdi se, da je v omenjeni pogodbi mogoče najti samo tri tako imenovane posebne narodno manjšinske pravice: a) pravica do rabe manjšinskih jezikov, v pisni ali ustni obliki pred sodišči (4. odstavek 7. člena⁵); b) pravica do osnovnošolskega pouka v jeziku manjšin (9. člen⁶) in c) pravica do ustrezne udeležbe pri sredstvih iz javnih fondov (4. odstavek 9. člena).

Pristojnosti za nadzor nad izvajanjem sprejetih določb pogodbe je imel Svet Društva narodov in Stalno sodišče za mednarodne pravice, oziroma Stalno meddržavno sodišče (Permanent Court of International Justice). Vloga obeh institucij je bila določena v 11. členu Pogodbe z državo SHS.

Ključno vlogo je imel Svet, ki je bil garant – tako za zaveze, ki so izhajale iz pogodb, ki so bile sprejete pod okriljem Društva narodov, kot za določila pogodb, sklenjenih izven Društva narodov, za katere pa je Svet vlogo garanta pridobil naknadno, in sicer s sprejemanjem posebnih resolucij (de Azcárate 1945, 177). Svet je lahko na pobudo ali zahtevo države članice tako razpravljal o kršitvah manjšinskih zavez in tudi ustrezno ukrepal. Vendar pa sama pogodbeno določila niso bila jasna, kako mora postopati Svet, ko ugotavlja, ali je prišlo oziroma utegne priti do kršitev teh določb. Svet je zato poskušal s sprejemom več resolucij pritožbeni postopek doreči (Heyking 1927, 88–89; Stone 1932). Vendar so te spremembe, kot je poudaril Heyking (1927, 88), “žal skoraj vedno zniževale raven varstva manjšin” (Roter 2009, 75).

Versajsko ureditev so pripadniki nemške in madžarske narodne manjšine sprejemali kot krivično. Medetnični odnosi so bili že ob rojstvu nove države kontaminirani z etnično distanco in negativnim nabojem nacionalizma. Etnični konflikt je tako nujno predstavljal gibalno medetničnih odnosov v Sloveniji.

6. Madžarska narodna manjšina

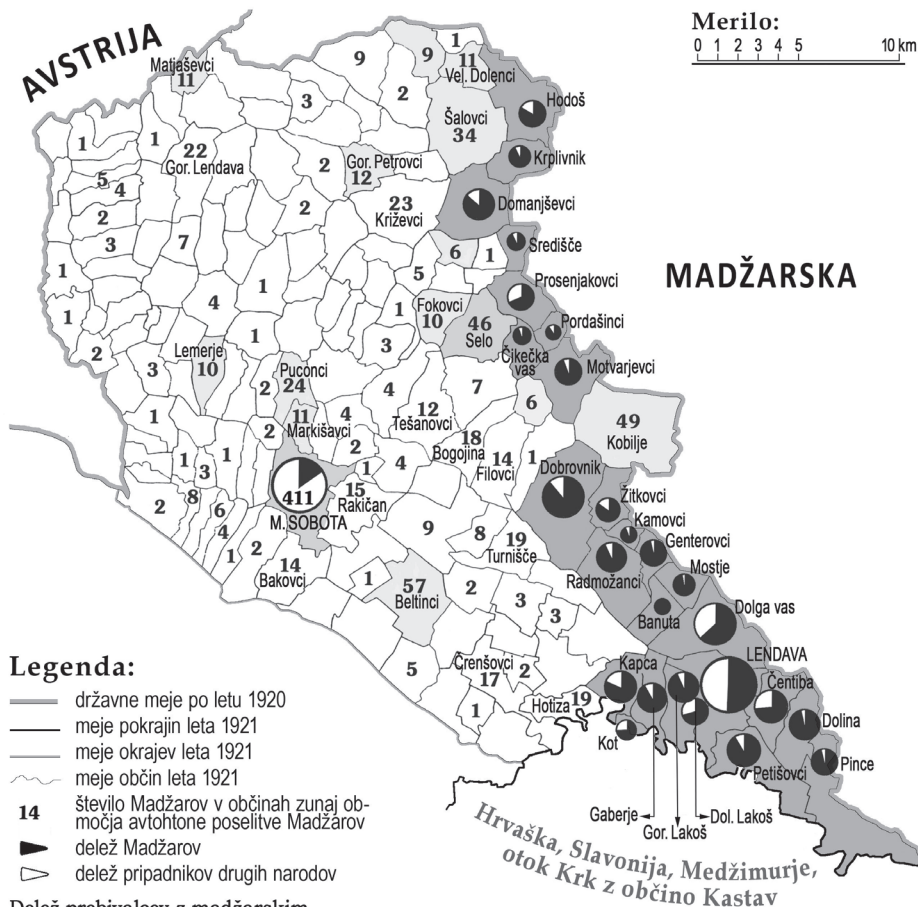
Sloveniji je bilo pripojeno tudi strnjeno poselitveno območje madžarske narodne manjšine – Prekmurje (Zemljevid 3, 4).

Ob priključitvi Prekmurja Sloveniji je bilo mogoče prečkati reko Muro med Gornjo Radgono in Veržejem, torej med severno in južno točko na novo priključenega ozemlja, le s čolnom. Prekmurje je bilo geografsko daleč. Daleč pa je bilo tudi v socialnem in kulturnem pomenu besede.

Slovensko narodnostno ozemlje na levem bregu reke Mure in v Porabju se je označevalo, ugotavlja Aleksander Ružič,

Zemljevid 3: Prebivalci z madžarskim maternim jezikom v Prekmurju leta 1921

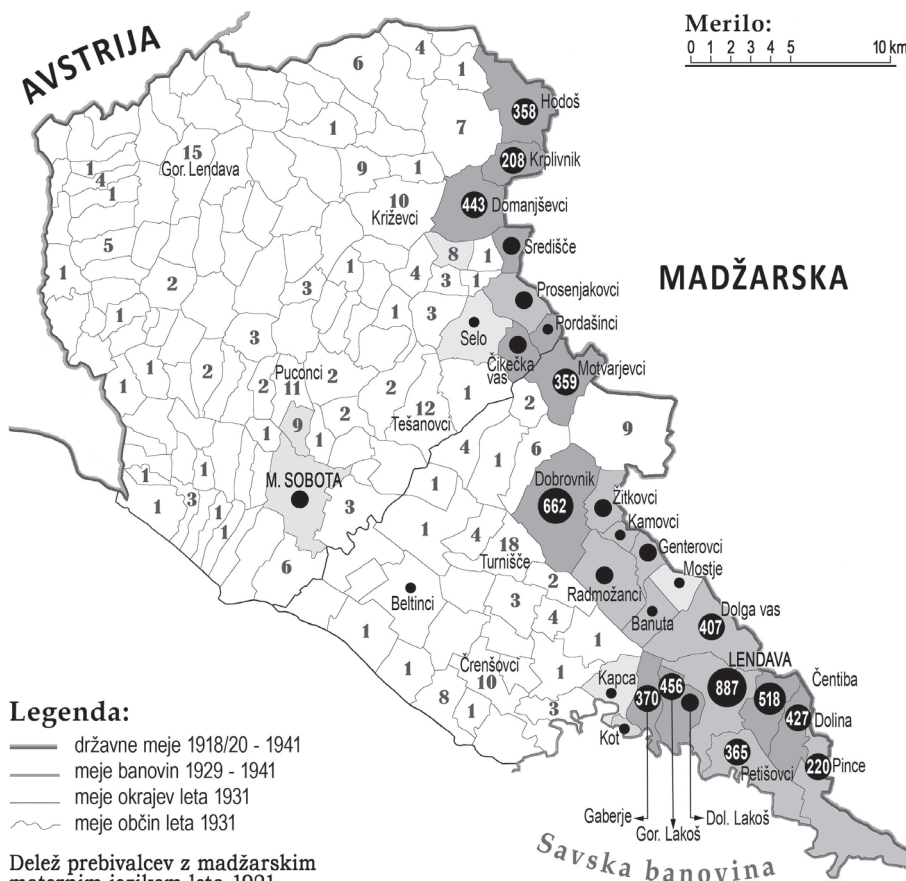
60

Vsebina: MIRAN KOMAC
Zemljevid: ZMAGO DROLE
© INV Ljubljana, marec 2011

Zemljevid 4: Prebivalci z madžarskim maternim jezikom v Prekmurju leta 1931

Vsebinska: MIRAN KOMAC
Zemljevid: ZMAGO DROLE
© INV Ljubljana, nov. 2015

Vir:

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. 1. 1921. Stanovništvo Jugoslavije po veroispovesti i materinjem jeziku - rezultati za opštine. Sarajevo, Opšta državna statistika, 1932.

kot 'vendsko pokrajino'. Tisti, pod močnejšim vplivom madžarizacije, so rekli 'vogrski Slovenci' ali 'Vendsloveni' ali celo 'vogrski Vendi', torej Vandali (ali morda gostje, madž. vendég - gost, vendar bi to bila lahko le domneva, ki ponuja drugačno razmišljanje in ni bila znanstveno podkrepljena). Poimenovanjem se niso odrekli niti takratni slovenski listi onstran reke Mure. Liberalni tednik Slovenski narod v sicer skupih novicah iz Prekmurja in Porabja govori o 'ogrskih Slovencih'. Prekmurci so sebe imenovali 'Slovenci', Slovence na desnem bregu Mure pa 'Slave', 'Štajerce', 'Kranjce' in celo 'Ilire'. Uradnikom in učiteljem, ki so se sem priseljevali po letu 1919, pa so rekli samo 'prišleki'. Svojo krajino med Muro in Rabo so protestanti imenovali 'Slovensko okroglinjo', katoličani pa predvsem v novejšem tisku 'Slovensko krajino'. Madžari so jo imenovali 'Tótság' ali 'Vendség', kar pomeni 'Slovenska krajina' ali 'Vendska krajina' (Ružič 1977, 1).

Priključevanje Prekmurja Sloveniji so mnogi tamkajšnji prebivalci, tako Slovenci kot Madžari, spremljali z velikimi zadržki, celo odporom. To so ugotavljali tudi odposlanci osrednje oblasti, ki so prihajali iz Ljubljane. Komisar pri poverjeništvu za socialno skrbstvo, Albin Prepeluh, je na zasedanju narodnega sosveta (prekmurskega parlamenta) 2. oktobra

široko obrazložil, da je dobil vtis, da prebivalstvo Prekmurja nezaupljivo gleda na novo oblast. Navedel je, da so proti novi oblasti madžarsko misleča duhovščina, posebej protestantska na severu, ki hujskaško deluje med verniki, in židovstvo. Zlasti med protestanti (okoli 21.000 evangeličanov), ki nočejo sprejemati slovenskega knjižnega jezika, meneč, da je njihov pisni jezik prekmurščina, bo potrebno predvsem v šolah strpno delo (Ružič 1977, 7).

Kako to misel prevesti v vsakdanjo prakso? Na ravni zamisli ni bilo težav. Izvedba načela strpno delo (Ružič 1977, 7) v šolah pa je povzročala mnogo težav. Takole pišeta Miroslav Kokolj in Bela Horvat: učitelji, ki so prihajali z območij zunaj Prekmurja

pogosto niso razumeli narečja, tuje so jim bile navade, Prekmurce pa je odbijal njihov vsiljivi 'hura-patriotizem'. Prekmurce evangeličane je motilo, da so bili na njihove šole nameščeni učitelji katoličani, katoliški župniki pa niso bilo zadovoljni, da so dobili na šolo liberalnega učitelja ali takega, ki se ni znal zblížiti z domačini. Učitelj prišlek pa je menil, da se 'duša prekmurskega ljudstva' še ni spojila z dušo domovine, da srce tamkajšnjega naroda še ne bije s srcem našim. Tako je prišlo do razdvajanja na učitelje 'prišleke' in učitelje 'domačine'. Slednji so bili prvim vse premalo narodno zavedni, celo krivično označeni kot 'madžaroni', prišleki pa dostikrat hladno sprejeti in izpostavljeni napadom resničnih madžaronov. Oznaki 'domačin' so rade sledile politične preselitve iz Prekmurja, v Prekmurje pa so neredko prihajali službovat preganjanci političnih strank. S številnimi premestitvami po kazni in službeni potrebi so politični oblastniki naredili iz tega obmejnega dela Slovenije 'Sibirijo', zdaj za liberalce, zdaj za klerikalce, vedno za komuniste (Kokolj & Horvat 1977, 307).

Odnos do pripadnikov madžarske narodne manjšine je bil, milo rečeno, narodno odbojen. Idejna zasnova odnosa slovenskih oblasti do pripadnikov madžarske

narodne manjšine je nastala kmalu po vključitvi Prekmurja v slovenski državni okvir. Prvič jo najdemo v poročilu namestnika direktorja ljubljanske agrarne direkcije Mirka Vratovića, ki je nastalo leta 1921:

Iz zaupnega poročila Mirka Vratovića:

1. Pregnati je treba zavedne madžarske veleposestnike in njihove uslužbence, če so madžarski podaniki; ostale je potrebno onesposobiti.
2. Z območja je treba premestiti vse duhovnike, ki ne podpirajo jugoslovanske nacionalne ideje in jih nadomestiti z narodnozavednimi, izkušenimi duhovniki. Župnije je treba ločiti od škofije v Sombotelu.
3. Na to območje je treba naseliti zavedne jugoslovanske elemente, ki lahko tvorijo dele naselij oziroma samostojna naselja.
4. Potrebni so dobra šola in dobri učitelji, ki bodo postopoma uveljavljali slovenski jezik in na ta način ukinili vpliv madžarskega plemstva.
5. Strogo je treba kontrolirati prekmurske trgovce, pregnati je treba Madžare, ki izvirajo iz drugih krajev.

Protežirati je treba zavedne jugoslovanske elemente (Kovács 2007, 38).

Za oblikovanje madžarske manjšine je izjemno pomemben, če že ne ključen podatek, da je tako rekoč celotna inteligenca madžarske narodnosti zapustila Prekmurje

in se naselila na področju t. i. trianonske Madžarske. Nadalje, pri delitvi grofovske zemlje so madžarsko manjšino v celoti diskriminirali in ponižali s tem, da so njenim pripadnikom dodelili določen kos zemlje le takrat, ko so se izrekli za pripadnike večinskega naroda. Marsikateri pripadnik manjšine se je moral zaradi materialnih težav odreči svoji narodni identiteti (Göncz 1997, 80).

Pomanjkanje inteligence, med njimi učiteljev, je odločilno vplivalo na razvoj manjšinskega šolstva.

V poročilu višjega šolskega nadzornika Gabrška višjemu šolskemu svetu o razmerah v prekmurskih šolah je podatek, da je v okraju Dolnja Lendava

14 madžarskih šol, od teh:

4 razredna deš. mešč. šola v Dol. Lendavi	1
Rimo-katoliških	11
Evangelicianska v D. Lendavi	1
<u>Židovska enorazrednica</u>	<u>1</u>
	14

Učiteljstvo v teh šolah je madžarsko, slovenski znajo: dobro 2, precej 1, malo 1. Tudi na teh šolah bo moral ostati učni jezik prva leta na vseh stopnjah iz pedagoških ozirov madžarski; poleg tega pa naj se uvede slovenščina kot obvezen predmet.

Trde madžarske učitelje bo treba odsloviti, namesto njih pa nastaviti prekm. Slovence, ki so vešči tudi madžarščine, seveda pod strogim nadzorom. Čez nekaj let se te šole lahko poslovenijo (Kokol & Horvat 1977, 317).

Madžarska manjšina je le s težavo uspela organizirati

64

omrežje madžarskih šol. Prav zaradi pomanjkanja primerne učiteljskega kadra je bil nivo pouka izredno slab, nadalje, niti možnosti za poznejše nadaljevanje izobraževanja v madžarskem jeziku ni bilo, in vse to je v veliki meri pripomoglo k razvrednotenju madžarskih šol. Tudi sami madžarski starši so postali nezaupljivi do lastnega osnovnega šolstva. Plod tega je velik osip vpisa otrok v madžarske šole. Ta pojav je bil tako močan, da so v šolskem letu 1938-1939 ukinili madžarske šole. Verjetno ni treba posebej naglasiti, da je oblast naredila vse, da bi do tega dogodka čim prej prišlo in je zaprtje madžarskih šol z veseljem uredila (Göncz 1997, 81).

Prekmurje je bilo ruralno območje. Veleposestva ter sloj najemnih delavcev brez lastnine so predstavljala pomembno značilnost Prekmurja. Za lendavsko območje, območje, ki so ga naseljevati predvsem pripadniki madžarske narodne manjšine, je bila značilna dvojnost: na eni strani obsežno Esterházyjevo veleposestvo, na drugi strani pa veliko število malih posestnikov, ki so razpolagali s posestmi, manjšini od 10 katastrskih oralov (Kovács 2004, 381).

Agrarna reforma je v Kraljevini SHS (po letu 1929 Kraljevini Jugoslaviji) potekala v več valovih, v celotnem življenjskem obdobju medvojne Jugoslavije. Kakšne koristi so imeli pripadniki narodnih manjšin od agrarne reforme? Resnici na ljubo, zelo, zelo majhne: nedržavotvornim narodnim manjšinam so odrekli pravico do pridobitve zemlje, ki se je sprostila z agrarno reformo.

Pripadnike madžarske narodne manjšine iz okolice Lendave so iz agrarne reforme izključili

1. oktobra 1924 oziroma po preteku roka, določenega v odloku o štiriletnem zakupu veleposestniške zemlje. Sklep o tem je Okrožni agrarni urad v Mariboru sprejel že 4. oktobra 1923, ko je agrarno zemljo, ki so jo najele osebe slovenskega rodu, pustil v njihovi lasti. Agrarno zemljo, ki so jo imeli v zakupu Madžari ali druge osebe neslovenskega rodu, so odvzeli in jo dodelili upravičencem slovenske narodnosti oziroma jo namenili za potrebe kolonizacije. Za Madžare z lendavskega območja je bil odvzem pravice do zakupa agrarne zemlje velik udarec, saj so ji vzeli edini vir preživetja.

Proti sklepu so protestirale agrarne skupnosti 17 naselij z madžarskim prebivalstvom. V svoji argumentaciji so se sklicevali na ustavo, ki je vsem državljanom zagotavljala enake pravice in dolžnosti. V pritožbi so se sklicevali tudi na gospodarska, socialna in politična dejstva. Kljub temu sta tako Agrarna direkcija v Ljubljani kot Ministrstvo za agrarno reformo zavrnili pritožbo madžarskih naselij iz okolice Dolnje Lendave (Kovács 2004, 386).

Izključitev pripadnikov madžarske narodne manjšine iz kroga upravičencev do pridobitve lastništva nad zemljo je mnoge pripadnike madžarske manjšine spodbudila k izselitvi.

Še en proces je potrebno omeniti: naseljevanje slovenskega življa na strnjene poselitveni prostor madžarske narodnosti. Res je sicer, da je bilo to kolonizacijo možno opravičevati z razreševanjem usode (večinoma) primorskega slovenstva, ki je bilo prisiljeno emigrirati pred agresivnim italijanskim fašizmom; vendar je prav tako res, da je načrtno naseljevanje neavtohtonega slovenskega življa pomenilo politiko etnične bonifikacije novo priključenih ozemelj. Gre za politiko, ki je močno sorodna politiki, ki so jo avtoritarni režimi sosednjih držav implementirali na področjih strnjene slovenske poselitve in so jo v državi matičnega naroda (torej v Sloveniji) močno obsojali. Naselbine kolonistov so najprej nastale v Pincah, Benici, Petišovcih, Gaberju in Mostju. Kasneje so nastale še kolonije v Kamovcih in v Dogi vasi. Raziskovalci procesa kolonizacije ugotavljajo, da je bila kolonizacija

nenačrtna in nepremišljena. Med kolonizacijo ni bilo pravega sodelovanja med organi, ki so jo izvajalo, kolonisti in veleposestvom, kar je imelo za posledico veliko trenj in spopadov. Pri kolonizaciji obravnavanega območja so se upoštevali predvsem nacionalni razlogi. Država si je s kolonizacijo prizadevala izoblikovati zanesljiv slovenski sloj prebivalstva ob madžarsko-jugoslovanski meji na lendavskem območju, hkrati pa razrahljati tukajšnje strnjeno omrežje madžarskih naselij. Pri kolonizaciji niso upoštevali gospodarskih vidikov, kar je privedlo do tega, da je bila večina gospodarstev v kolonijah življenjsko nezmožnih. (...) 80 % kolonistov zaradi slabega gospodarskega in premoženjskega stanja ne bi moglo preživeti brez izdatne državne pomoči (Kovács 2004, 393).

Prekmurje je v prvih desetletjih 20. stoletja predstavljalo zakladnico izseljevanja (Černy 1953). Svoj delež so k številu izseljenih prispevali tudi prekmurški Madžari. Slab gospodarski položaj Prekmurja v obdobju med obema vojnama, diskriminatorno izvedena agrarna reforma, naseljevanje kolonistov ter pritiski slovenskih oblasti na madžarsko prebivalstvo so pospeševali izseljevanje madžarskega prebivalstva.

Preglednica 5: Naselbine kolonistov v Prekmurju

Naselje	Število družin	Število druž. članov	Agrarna zemlja razdeljena kolonistom
Pince	43	224	323 kat. oralov 1.227 kv. sežnjev
Gaberje	38	186	280 kat. oralov 533 kv. sežnjev
Mostje	73	399	484 kat. oralov 1.476 kv. sežnjev
Benica	32	164	267 kat. oralov 685 kv. sežnjev
Petišovci	35	176	288 kat. oralov 519 kv. sežnjev
Dolga vas	12	55	90 kat. oralov
Kamovci	21	101	178 kat. oralov 287 kv. sežnjev
Skupaj	254	1.305	1.912 kat. oralov 1.527 kv. sežnjev

Vir: AS 71, Esterhazy, Fasc. 56; AS 71, Esterházy, Fasc. 68; AS 71, Esterházy, Fasc. 69 (Kovács 2004, 396).

Slika 1: Primorski kolonisti in nekaj domačinov po mlačvi v Kamovcih poleti 1937. (Ena od redkih ohranjenih fotografij iz let po končanem priseljevanju.)

Ena od redkih ohranjenih fotografij iz let po končanem priseljevanju: Primorski kolonisti in nekaj domačinov po mlačvi v Kamovcih poleti 1937.

Vir: osebni arhiv Jutke M. Király.

7. Nemška narodna manjšina

Na ozemlju Slovenije je živel tudi zajetna skupina Nemcev; živeli so na Kranjskem, Štajerskem, v Prekmurju in v Podravju. Ob popisu prebivalstva leta 1921 so v Sloveniji našeli 41.514 oseb, ki so izjavile, da je njihov materni jezik nemški, kar je predstavljalo slabe 4 % prebivalstva Slovenije.

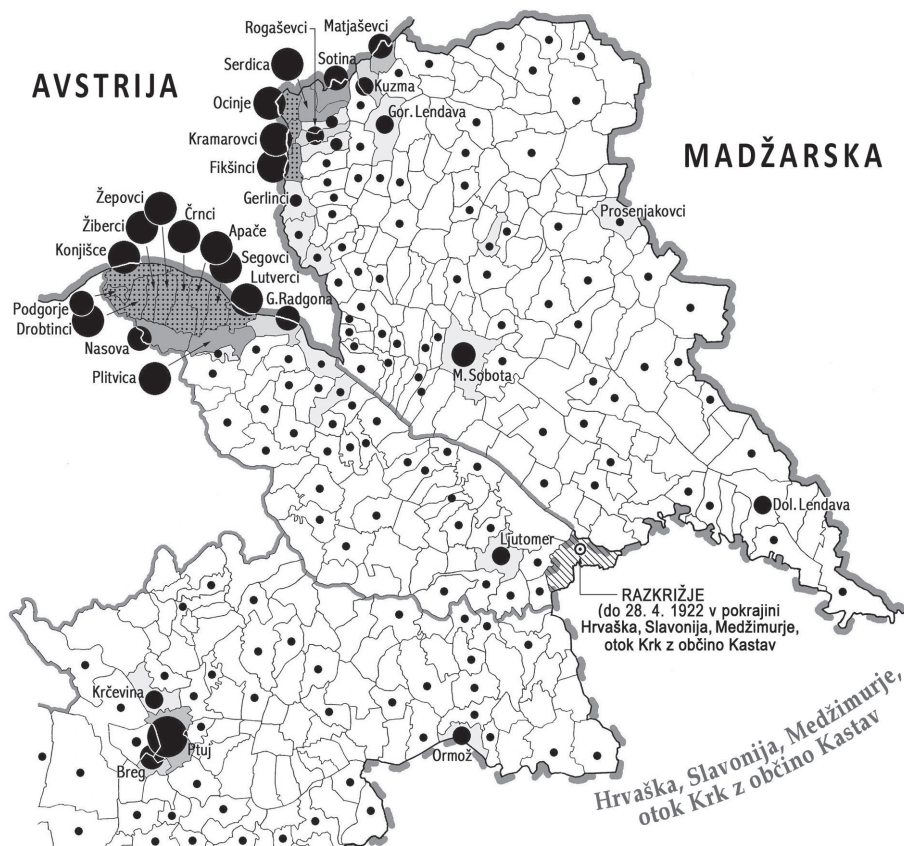
Nemško populacijo so sestavljali tako agrarni poselitveni otoki kot tudi urbana populacija delavstva, trgovcev, obrtnikov, industrialcev in pripadnikov svobodnih poklicev. Z izjemo Nemcev v Bosni in Hercegovini so bili Nemci v Sloveniji številčno najneznatnejša nemška narodnostna manjšina v novi državi, zato pa gospodarsko in nacionalno zdaleč najmočnejši, najbolj organizirani, z bogato kulturno in politično tradicijo, z močno poudarjeno narodno zavestjo (Biber 1966, 14).

V posesti Nemcev so bili mnogi industrijski obrati, bančni zavodi in posojilnice, stanovanjska in druga poslopja (v nekaterih mestih skoraj 60 %); obsežna je bila nemška zemljiška posest. Prav zaradi gospodarske moči in bogatih organizacijskih izkušenj je nemštvo na Slovenskem odločilno vplivalo na izgradnjo nemških manjšinskih organizacij v Jugoslaviji.

Močna je bila nemška prisotnost v mestih. Največ nemškega življa je bilo v Mariboru, Celju in na Ptuju.

Ruralno nemško prebivalstvo je bilo mogoče najti v Prekmurju (občine Serdica, Fikšinci, Ocinje in Kramarovci) ter na območju Štajerske, imenovanem Apaška kotlina. Po popisu leta 1910 je na omenjenem območju živel 7370

Zemljevid 5: Prebivalci z nemškim maternim jezikom v Prekmurju in spodnjem Podravju leta 1921

Merilo: 0 5 10 15 20 km

Vsebina: MIRAN KOMAC; Risal: ZMAGO DROLE
© INV, Ljubljana, SI, 2008

Legenda:

- državne meje
 - meje pokrajin
 - meje okrajev
 - občinske meje
- Delež prebivalcev z nemškim maternim jezikom
- 50,0% in več
 - 30,0 - 49,9%
 - 20,0 - 29,9%
 - 10,0 - 19,9%
 - 3,0 - 9,9%
 - 0,1 - 2,9%
 - 0,0%

Število prebivalcev z nemškim maternim jezikom

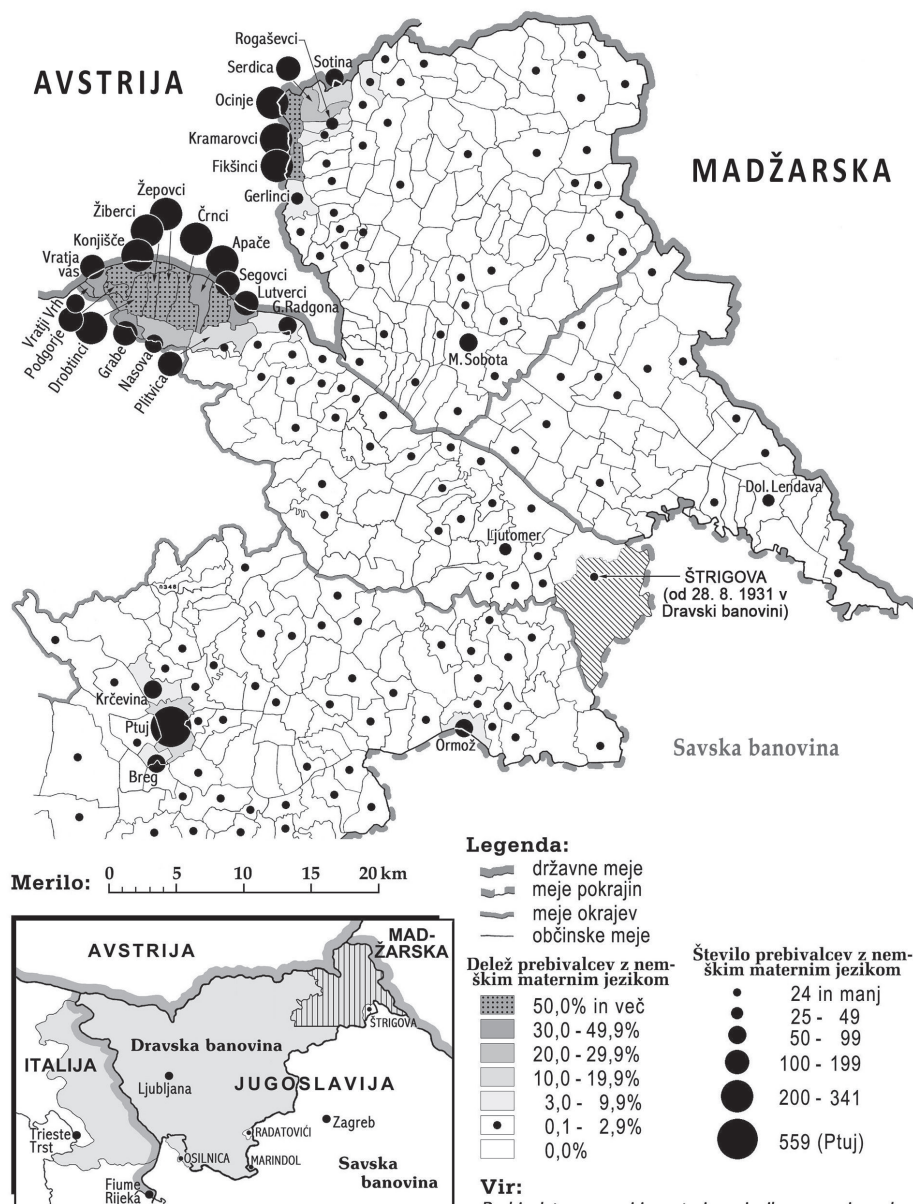
- 24 in manj
- 25 - 49
- 50 - 99
- 100 - 199
- 200 - 438
- 968 (Ptuj)

Vir:

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. 1. 1921.
Stanovništvo Jugoslavije po veroispovesti i maternjem jeziku: rezultati za opštine. Sarajevo 1932.

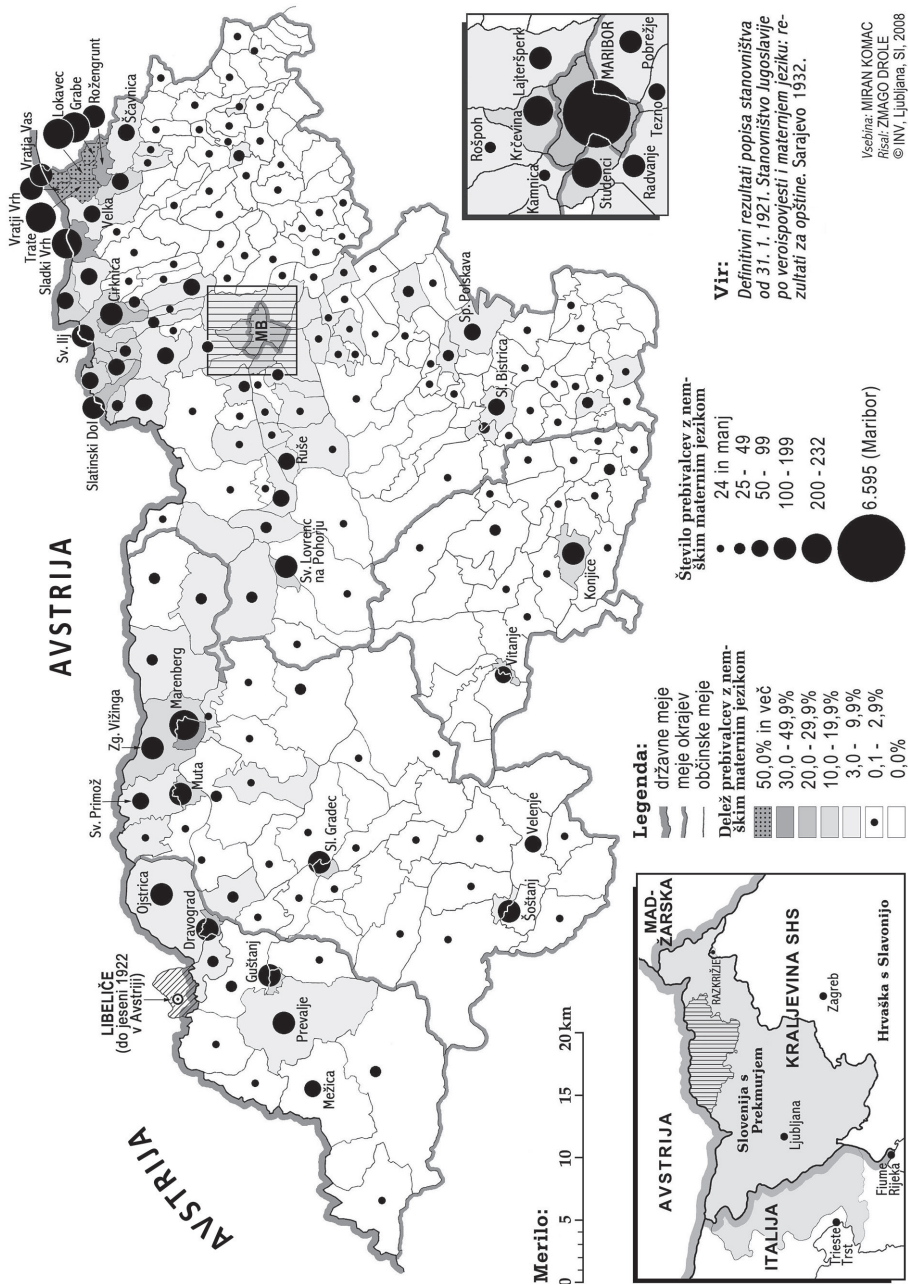
Zemljevid 6: Prebivalci z nemškim maternim jezikom v Prekmurju in spodnjem Podravju leta 1931

68

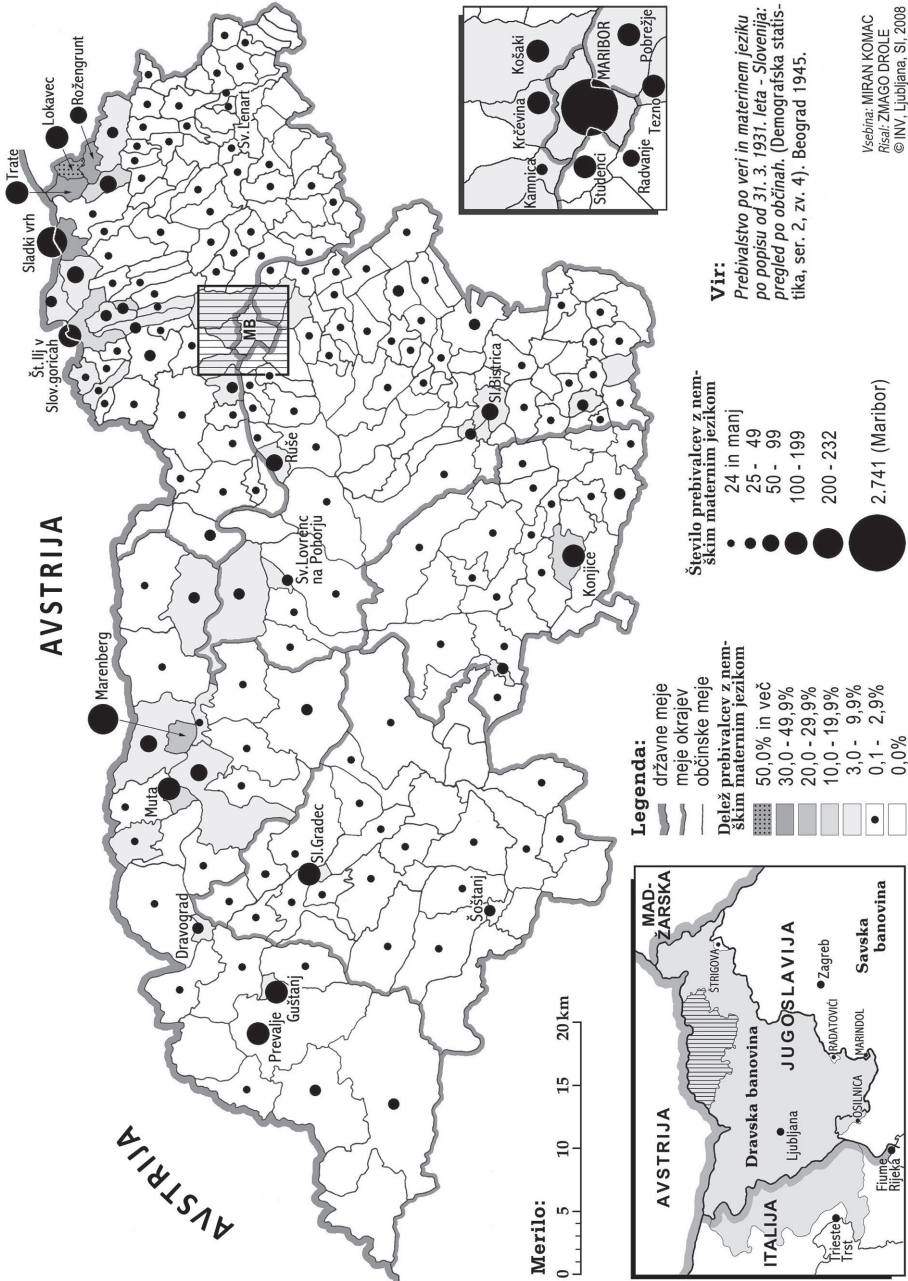

Vsebina: MIRAN KOMAC; Risal: ZMAGO DROLE
©INV, Ljubljana, SI, 2008

Zemljevid 7: Prebivalci z nemškim maternim jezikom ob meji z Avstrijo na Štajerskem leta 1921

Zemljevid 8: Prebivalci z nemškim maternim jezikom ob meji z Avstrijo na Štajerskem leta 1931

prebivalcev, od teh 6197 Nemcev in 715 Slovencev; enajst let kasneje je popis Kraljevine SHS ugotovil 7.835 prebivalcev, od teh 4.773 Nemcev in 2950 Slovencev. Temeljni vzrok skokovitega etničnega obrata leži v emigraciji nemškega življa in imigraciji Slovencev iz Prekmurja. Vendar spremembe v etničnem sestavu se niso zrcalile v spremembah lastništva posesti: zemljiška posest je bila še vedno v nemških rokah, Slovenci pa so tvorili skoraj izključno agrarni proletariat.

Obsežno območje so Nemci poseljevali tudi na Kočevskem. Po popisu prebivalstva leta 1921 je tam živelo še 12.610 Nemcev, od teh 1.062 v mestu Kočevje. Na tem območju je bilo 5.264 Slovencev, od tega 2.020 v mestu Kočevje. Poleg gospodarskih privilegijev (krošnjarenje) so bili kočevski Nemci deležni še dodatnih političnih pravic. V kranjskem deželnem zboru so imeli lastnega zastopnika, leta 1907 pa so dobili celo poseben poslanski mandat za državni zbor na Dunaju.

Poseljevanje tega redko naseljenega območja z nemškimi kolonisti se je pričelo v 30. letih 14. stoletja, ko so Ortenburžani naselili prve koloniste iz svojih posestev na Koroškem. Glavni val nemške kolonizacije pa je potekal v letih 1349 do 1363, ko so prihajali kolonisti z Frankovske in iz Turingije, poraženci v spopadih med cesarjem Karlom IV. in njegovim tekmečem Günterjem. Skozi stoletja se je območje nemške kolonizacije postopoma širilo, tako da je nemški jezikovni otok obsegal približno 800 kvadratnih kilometrov; sredi 18. stoletja naj bi na Kočevskem "prebivalo 22.898 prebivalcev. Število je v naslednjih letih še nekoliko naraslo ter doseglo višek leta 1855, pred vdorom kolere na Kočevsko" (Ferenc 1993, 23).

Zaradi neugodnih terenskih in klimatskih razmer za poljedelstvo je bila na Kočevskem poleg živinoreje pomembna gospodarska panoga tudi izrabljanje gozda. Glavni vir zaslužka pa je prihajal od krošnjarstva. Leta 1492 je cesar Friderik III. Kočevcem dovolil, da

smejo tržiti z živino, s platnom in drugimi izdelki po Hrvaškem in drugih pokrajinah. Od tistega časa so se z dušo in telesom vdali trgovini, in sicer ne toliko doma, kakor v tujini, na primer na Dunaju, v Trstu, Pragi, Varšavi, kjer imajo velike trgovske hiše. Polje obdelujejo doma le ženske, moški le tedaj, ako se na pomlad vrnejo domov. V jesen gredo krošnjarji z doma in vso zimo tržijo po tujih deželah. Mnogi pa izostanejo po več let in le denar domov pošiljajo (Gruden 1992, 254).

Janez Vajkard Valvazor je v svojem delu *Slava Vojvodine Kranjske* takole opisal njihov narodni značaj:

Kočevci ne dajejo dobrih vojakov, ker so nekoliko boječi in je med njimi več krotkih ovčic ko deročih volkov. Pač pa postanejo tisti, ki študirajo, razumni in kaj učeni, tako da dadó marsikatero izvrstno osebnost in zelo učenega moža. Čeprav nimajo takega nagnjenja do orožja ko do knjige, pa vendar ne gre zaničevati dobrih Kočevcev ali jih manj ceniti mimo drugih prebivalcev v deželi, ker so, četudi brez posebnega veselja do pravih vojská, vendar prikladni za boj zoper sovražnike duha, namreč zoper nevednost, divjost in malopridnost; tak boj pa in zmaga nad samim seboj je glede na zmagoslavje več kot vse vnanje bitke.

Če nastane na Kočevskem nevihta, gredó možje in žene iz hiš, pokleknejo, iztegnjejo roke proti nebu, vpijejo in prosijo, da bi jim milostljivi Bog prizanesel in namesto kazni poslal milost. Pri tej pobožni prošnji kažejo veliko ponižnost in zaupanje, zakaj, čeprav jim dež a glavo pada in jih toča bije, nič ne marajo, temveč kar naprej k Bogu vsemogočnemu z moledujočim vpitjem pobožno in glasno molijo. Imajo pa tedaj tudi neko prazno vero. Ker mislijo kakor drugi Kranjci, da dela nevihta, zlasti hudo, coprniška zalega, pritečejo nekateri s starimi metlami, gnojnimi vilami in s podobnim vaškim in domačim orodjem ter drezajo z njim v zrak proti temnim oblakom zoper hudiča in njegov privesek, češ da ga bodo z njegovimi coprnicami vred pregnali. Naj bo to kljubovanje še tako trapasto, vendar ni tako nesmiselno in zločinsko kot pri starih Tračanih, ki so pri gmenju streljali s puščicami v zrak in grozili nebesom, naj nehajo z divjanjem (Valvazor 1984, 126).

Koliko opisanega vraževerja se je ohranilo v prvih desetletjih 20. stoletja, ne vemo.

Nastajanje države južnih Slovanov nemškemu življu ni ustrezalo. Najprej so se potegovali za priključitev k nemški Avstriji, nato pa so hoteli svojo kočevsko republiko, ki naj bi bila pod ameriškim protektoratom. Toda kočevske Nemce je v novi državi čakal podoben odnos, kot ga je Avstrija imela do koroških Slovencev. Vzajemnost se je kazala v razpuščanju društev, šol, dijaškega doma. V nemške osnovne šole je bila uvedena slovenščina kot obvezni predmet. Javna raba nemščine je bila omejena, nemška toponomastika je bila poslovenjena. Takšna politika integracije je podžigala težnje kočevskih Nemcev k

vpeljevanju narodne avtonomije. Ni je večje njihove razprave, ki ne bi primerjala Kočevske z manjšimi državicami Evrope. Vsaka ugotavlja, da je Kočevsko, ki meri blizu 780 km, prostornejše od teh in da bi zato tudi njemu samostojnost izvrstno pristajala. Ker ima današnja Nemčija /mišljena je Nemčija po anšlusu Avstrije Nemškemu rajhu leta 1938 – op. avtorja/ do Kočevja le 70, a Kočevsko do morja le 28 km zračne razdalje, imenujejo nekateri Kočevsko močen steber nemškega mostu do Adrije (Rus 1939, 146).

Odnos slovenskih oblasti je bil do pripadnikov nemške manjšine podobno odbojen, kot je bil odbojen do pripadnikov madžarske manjšine. V obdobju med obema vojnama se je nadaljevala uveljavljena politika reasimilacije nekdanjih izgubljenih sinov, ki se je kazala v "ukinjanju nemških privatnih šol in redukciji nemškega pouka na manjšinske oddelke pri državnih šolah, ukinitvi večine nemških društev, omejitvi rabi nemščine v javnem življenju, omejitvi posedovanja zemljiške posesti v obmejnem pasu ..." (Cvirn 1998, 66).

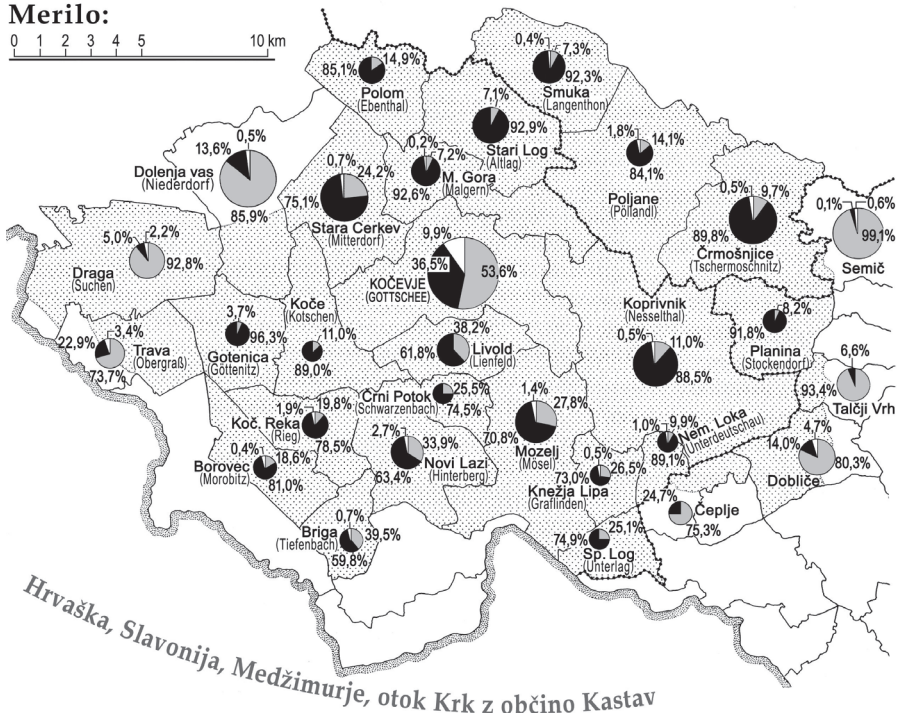
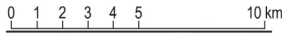
Prav verjetno je, da je zbir vseh skiciranih dogajanj "v marsičem pripomogel k temu, da so /kočevski Nemci – op. avtorja/ v tridesetih letih tako naglo in množično postali pristaši nacizma" (Ferenc 1993, 27).

Temu velja dodati, da je k zaostritvi nemškega vprašanja med obema vojnama obilno prispevala še kopica historičnih in tekočih izkušenj v mednacionalnih odnosih:

nerešeno slovensko narodno vprašanje, usoda koroških Slovencev, reminiscence na narodnostne boje v stari Avstriji, nezadovoljstvo slovenskih Nemcev spriču izgube politične oblasti, njihova neokrnjena gospodarska moč in njihove aspiracije za revizijo meje, vse to je ustvarjalo ozračje stalnih trenj okrog manjšinskega vprašanja tako na notranjem kot na zunanem političnem področju med obema državama /med Jugoslavijo in Avstrijo – op. avtorja/ (Biber 1966, 31).

Zemljevid 9: Nemški jezikovni otok na Kočevskem leta 1921

Merilo:

Legenda:

- meje pokrajin, 1918-1922
- meje okrajev
- meje občin
- nemški jezikovni otok

Število prebivalcev po občinah, 31. 1. 1921

Prebivalstvo po maternem jeziku:

- Slovenci
- Nemci
- drugi

Vir:

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. 1. 1921. Stanovništvo Jugoslavije po veroispovesti i materinjem jeziku - rezultati za opštine. Sarajevo, 1932.

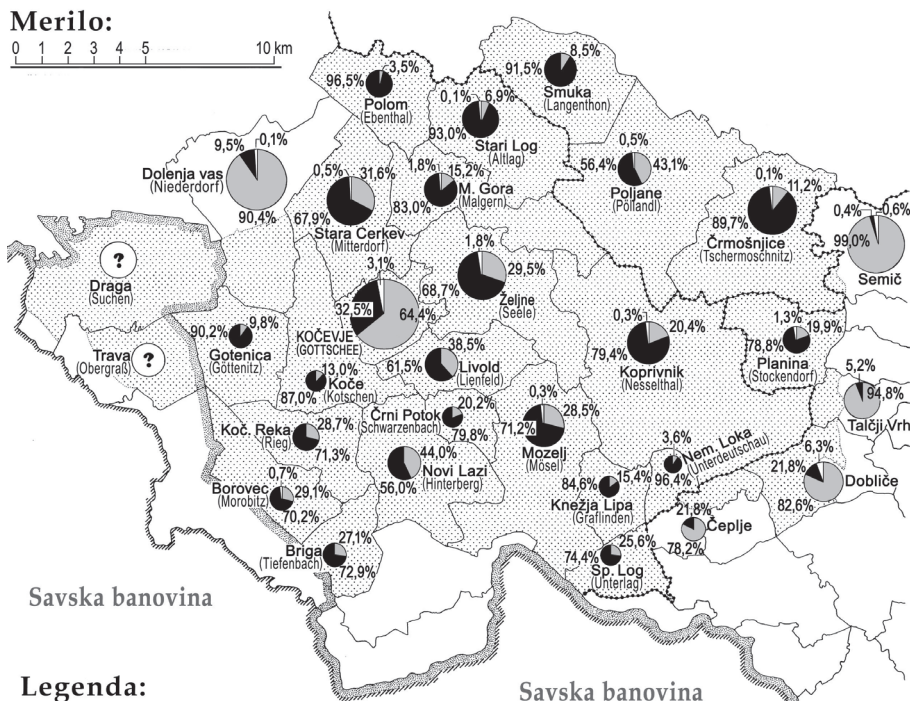
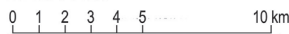

Vsebina: MIRAN KOMAC; Risal: ZMAGO DROLE; © INV Ljubljana, 2000

Zemljevid 10: Nemški jezikovni otok na Kočevskem leta 1931

74

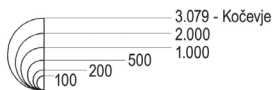
Merilo:

Legenda:

Savska banovina

Število prebivalcev po občinah, 31. 3. 1931

Prebivalstvo po maternem jeziku:

- ▷ Slovenci
- ◼ Nemci
- ▷ drugi
- ⊙ ni podatkov

Vir:

Prebivalstvo po veri in materinem jeziku po popisu od 31. 3. 1931. leta. Slovenija - pregled po občinah (Demografska statistika, ser. 2, zv. 4). Beograd 1945.

Vsečina: MIRAN KOMAC; Risal: ZMAGO DROLE; © INV Ljubljana, 2000

8. Beseda, dve o Judih

Koliko Judov je živelo v Dravski banovini pred drugo svetovno vojno? Po popisnih podatkih iz leta 1931, ki smo jih predstavili na predhodnih straneh, je v Dravski banovini živelo 820 oseb judovske veroizpovedi.

75

Po podatkih Zveze judovskih občin Jugoslavije so v jugoslovanski Sloveniji (Dravski banovini) leta 1938 našeli 760 članov judovskih verskih občin. Po drugih podatkih Zveze judovskih občin Jugoslavije sta imeli judovski verski občini iz Slovenije leta 1940 845 članov, od tega verska občina Murska Sobota 711 in Lendava 134. Ti podatki se torej skoraj povsem ujemajo, zaradi česar bi lahko upravičeno sklepali, da je v jugoslovanski Sloveniji v 30. letih 20. stoletja živelo okoli 800 Judov.

/ ... /

Toda med raziskovalci ni enotnega mnenja o tem, koliko je bilo v jugoslovanski Sloveniji pred drugo svetovno vojno v resnici vseh Judov. Jaša Romanov je tako podatke Zveze judovskih občin iz leta 1940 korigiral na okoli 1000. Klemen Jelinčič Boeta je prepričan, da bi bilo potrebno to število dvigniti na okoli 1500. Še več, po nekaterih ocenah naj bi bilo tedaj pri nas živelo okrog 4.000 Judov (Pančur 2011, 5–6).

V obdobju med obema vojnama so Judje predstavljali pomemben segment slovenske družbe. Judje so bili vplivni v

gospodarskih krogih, saj je imel judovski kapital močan vpliv v pivovarni Union, v trboveljski Premogokopni družbi in še kje. Število Judov se je postopoma vidno zmanjševalo, saj jih je na primer v Lendavi pred izbruhom druge svetovne vojne živelo samo še 143 ali 4,2 % skupnega števila prebivalcev Lendave (mesto se je takrat imenovalo Dolnja Lendava). V tem obdobju se je zmanjšalo tudi število Judov v Murski Soboti, saj so iz strahu pred pogromi nad Judi v deželah Hitlerjevega rajha proti koncu 30. let 20. stoletja pričeli množično vstopati v Evangeličansko in Katoliško cerkev in menjavati priimke s 'krščanskimi' (Toš 2013, 10).

Pogrom nad Judi v Kraljevini Jugoslaviji se je najavil relativno pozno, ob koncu leta 1940. Oktobra 1940

je tudi jugoslovanska vlada izdala dve antisemitski uredbi. Z eno so omejili vpis judovskih učencev na univerze, visoke šole z veljavnostjo univerz, višje, srednje, učiteljske in druge strokovne šole. Število judovskih učencev na teh šolah naj bi bilo v sorazmerju s številom judovskega prebivalstva v krajih, kjer so bile te šole nastanjene. Z drugo uredbo so Judom prepovedali odpirati živilska grosistična trgovska podjetja, judovskim lastnikom že obstoječih trgovskih obratov pa je bilo mogoče prepovedati nadaljnje obratovanje ali pa so jim postavili komisarje za vodenje poslov. Zlasti slednja uredba je prizadela kar nekaj judovskih trgovcev. Po drugi strani pa uvedba 'numerus clausus' za judovske učence in študente praktično ni veljala dovolj dolgo, da bi lahko

pokazala svojo pravo moč, ki bi jo imela predvsem v okoljih z večjo koncentracijo judovskega prebivalstva. Tako je moralo npr. kar nekaj judovskih dijakov zapustiti gimnazijo v Murski Soboti (Toš 2013, 11; Brumen 1995, 54; Pančur 2011, 85).

9. ... in še o Ciganih

V obdobju po prvi svetovni vojni velikega uspeha z reševanjem romskega vprašanja ni bilo. Popotništvo in občasna dela sta bili glavni značilnosti življenja Ciganov. V časopisnih poročilih tedanjega časa je pogosto govor o kriminaliteti Ciganov, pogosti pa so tudi zapisi, da je potrebno urediti prebivališča Ciganov, jih zaposliti, jih izobraziti. Program bi moral, ugotavlja Pavla Štrukelj,

pokazati uspehe, če bi ga opravljali z večjo strpnostjo in vztrajnostjo. Kakor je znano, pa se je pred drugo vojno pojavila huda gospodarske kriza, ki je cigansko vprašanje postavila v ozadje. Cigani so še dalje živeli osamljeni in v revščini, saj niso bili zaposleni. Izdali so posebne ukrepe, da se ne snejo oddaljevati od svojih bivališč (Štrukelj 2004, 88–89).

Za slovenske oblasti cigani niso predstavljali narodno-manjšinski problem, zato slovenske oblasti niso čutile potrebe, še manj obveze do ohranjanja jezika in kulture Ciganov; bilo bi pa krivično zapisati, da ni bilo čisto nobene želje po urejanju ciganskega vprašanja. V enem izmed predlogov iz Prekmurja beremo naslednje: "Prekmurski Cigani so imeli v tem času že mnogo stalnih bivališč, otroci pa so neredno obiskovali šoli. Menili so, da bi jim iz Ljubljane pomagali zgraditi posebno šolo za ciganske otroke. Po končani osnovni šoli bi mladino učili nekaterih obrti in kmetovanja, dekleta pa bi še posebej vzgajali za dobre gospodinje" (Štrukelj 2004, 88).

V osnovi pa je bilo cigansko vprašanje predstavljeno kot varnostni problem. In to varnostni problem za večinsko prebivalstvo, ne za Cigane. Klateštvo in potepuštvo sta predstavljala, po mnenju tedanjih oblasti, ključni varnostni problem. Takole je zapisano v eni izmed okrožnic Velikega župana ljubljanske oblasti (1928):

Potepuštvo in brezdelje sta največja opasnost za javno varnost in red. Od potepuštva do zločina često ni niti en korak in potepuhi dajejo največ zločincev.

Radi tega se že samo potepuštvo in brezdelje preganja in kaznuje.

Znano je, da se mnoge ciganske družine tudi sedaj klatijo iz enega kraja v drugi, a kadar jih kaka policijska oblast zasači v svojem področju na klatenju in jih začne navajati, da se na gotovem kraju naselijo, trdijo, da so se še na drugem nastanili, a to jim je samo izgovor, da se izognejo stalni naselitvi in nadaljujejo potepuško življenje.

Isto tako nadaljuje večji del ciganov potepuško življenje z objavami, ki jih dobivajo od posameznih političnih oblasti pod pretvezo, da gredo v ta ali oni kraj radi dela, a njim ni do tega, ker ne prevzamejo nikjer nobenega posla, ampak se klatijo iz kraja v kraj, se vdajajo prosjačenju, goljufiji in tatvini, kar je vse na škodo splošne varnosti in v breme oblastvom.

Ob priliki zadnjih čestih gozdnih požarov so neke politične oblasti dognale, da so te požare zanetili cigani, ki so bili nastanjeni v gozdovih.

Da bi se to zabranilo, so se že večkrat izdali političnim oblastem razni razpisi in ob teh prilikah so se priporočale tudi razne mere s pomočjo katerih bi se enkrat za vselej ostavilo klatenje ciganov, a vseeno se dogaja, da nekatere ciganske družine žive v potepuštvi in brezdelju, zapuščajo svoja stalna bivališča in ogrožajo na ta način varnost oseb in imovine v krajih, kjer se pojavljajo (Veliki župan ljubljanske oblasti 1928).

77

Cigani so bili nadloga, nič več kot to! Bili so na dnu etnične lestvice. Nihče se ni pretirano trudil, da bi se njihov socialni status (temeljito) izboljšal.

10. Zaključek

Po koncu prve svetovne vojne je bil vzpostavljen okvir (meje, prostor, državni aparat), ki je z avtoriteto moči in različnimi mediji socializacije, v prvi vrsti s sistemom izobraževanja, gnetel slovenski narod iz množice regionalnih, lokalnih, kulturnih in jezikovnih različnosti. V tem procesu pa je odpadlo vse, kar je štrlelo iz zaukazanega vzorca slovenskega naroda. Lahko bi parafrazirali frazo, ki jo je Massimo D'Azeglio uporabil za Italijane, ob združitvi Italije v 19. stoletju: "Ustvarili smo Italijo, zdaj moramo ustvariti še Italijane". Lahko bi torej dejali, ustvarili smo Slovenijo, sedaj moramo ustvariti še Slovence. Moteč element so predstavljali tudi tujerodci, pripadniki narodnih manjšin. Ni jih bilo enostavno pretopiti v Slovence. Posebnega navdušenja nad Slovenijo niso izkazovali niti pripadniki narodnih manjšin.

Slovenija je za pripadnike narodnih manjšin predstavljala tujino, zgodovinska stanja, ki so povzročila nastanek manjšin, so krivična in jih je bilo zato potrebno čim prej popraviti. Status manjšinskosti je bil za pripadnike manjšin zgolj stanje začasnosti, obdobje, v katerem se je potrebno temeljito pripraviti na novo preurejanje državnih meja. Poleg tega gre omeniti še posebno stanje duha, ki se je razraščalo med pripadniki narodnih manjšin v Sloveniji v obdobju med obema vojnama: občutek frustriranosti, saj so se v položaj manjšin skorajda čez noč prelevili pripadniki do tedaj vladajočih narodov (Nemcev, Madžarov), kar je bilo možno omiliti le z vitaliziranjem ideje o začasnosti z Versajsko mirovno pogodbo določenih državno-teritorialnih rešitev.

Za dokončno zaostritev medetničnih odnosov in transformacijo manjšin v uničevalce nacionalnih držav je bila potrebna le še ustrezna ideologija oziroma njena državniška inkarnacija. Dokončna uveljavitev nacizma je zapolnila tudi to vrzel.

Opombe

- ¹ V besedilu bomo izraz Slovenija, v geografskem pomenu, rabili kot sinonimni pojem za različna upravná poimenovanja: Slovenija s Prekmurjem; Ljubljanska oblast; Mariborska oblast; Dravska banovina (zemljevid 1). V političnem pomenu pa bo to sinonim za pojem Država Slovenija.
- ² O metodološki zasnovi popisa prebivalstva leta 1921 in 1931 (Šircelj, 2003). Za potrebe našega pisanja velja pojasniti, da se je ob popisu 1921 spraševalo o maternem jeziku in veroizpovedi. Vprašanje o narodni pripadnosti ob popisu leta 1921 ni bilo zastavljeno. Vprašanje o narodni pripadnosti ob popisu leta 1931 je bilo zastavljeno, vendar zbrani podatki niso bili objavljeni niti obdelani.
- ³ V to skupino so leta 1931 sodili srbski, hrvaški in makedonski jezik. Skupina ni imela skupnega imena.
- ⁴ Take izraze so uporabljali v popisih 1921 in 1931.
- ⁵ Začasni zakon z dne 10. maja 1920 o pogodbi med glavnimi zavezniškimi in pridruženimi silami in državo Srbov, Hrvatov in Slovencev, podpisani v Saint Germainu-en-Laye dne 10. septembra 1919. Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo 118/1921, člen 7, 4. odstavek: "Tudi navzlic določitvi enega službenega jezika po vladi Srbov, Hrvatov in Slovencev se dajo primerne olajšave srbsko-hrvatsko-slovenskim pripadnikom drugih jezikov, a ne službenega, da smejo svoj jezik, bodisi ustno, bodisi pismeno, rabiti pred sodišči".
- ⁶ Prav tam, člen 9: "Glede javnega pouka v mestih in okrajih (srezih, districts), v katerih stanujejo v znatni meri srbsko-hrvatsko-slovenski pripadniki drugih jezikov, a ne službenega, daje vlada Srbov, Hrvatov in Slovencev primerne olajšave, da se deci teh srbsko-hrvatsko-slovenskih pripadnikov zavaruje pouk na osnovnih šolah v njih lastnem jeziku. To določilo ne ovira vlade Srbov, Hrvatov in Slovencev, da ne bi uvedla pouka službenega jezika kot obveznega na omenjenih šolah. V mestih in okrajih (srezih, districts), kjer prebivajo v znatni meri srbsko-hrvatsko-slovenski pripadniki, ki pripadajo manjšinam, etničnim, po veri ali jeziku, se tem manjšinam zagotavlja pravičen delež pri ukoriščanju in dodeljevanju onih vsot, ki bi mogle biti iz javnih fondov z državnim proračunom, občinskimi ali drugimi proračuni namenjene vzgojnim, verskim ali dobrodelnim svrham. Določila tega člena veljajo samo za ozemlja, dodeljena Srbiji ali državi Srbov, Hrvatov in Slovencev izza dne 1. januarja 1913".

Literatura in viri

- AS [Arhiv Republike Slovenije], 71: Kraljevska Banska uprava Dravske banovine – Kmetijski oddelek, III: Odsek za agrarne posle, 1919–1944, Esterházy. Fasc. 56, Zemljiško knjižni spisi, kolonizacija, popis razlaščenih in vrnjenih zemljišč.
- AS [Arhiv Republike Slovenije], 71: Kraljevska Banska uprava Dravske banovine – Kmetijski oddelek, III: Odsek za agrarne posle, 1919–1944, Esterházy. Fasc. 68, Dobrovniki in Žitkovci.
- AS [Arhiv Republike Slovenije], 71: Kraljevska Banska uprava Dravske banovine – Kmetijski oddelek, III: Odsek za agrarne posle, 1919–1944, Esterházy. Fasc. 69, Spisi agrarne direkcije in Banske uprave, Zemljiško knjižni sklepi, Odloki o utrditvi subjektov, Dodelitev zemljišč, zakupodaja in splošno.
- Az 1920. évi népszámlálás. Első rész. A népesség főbb demográfiai adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint (1923). A magyar kir. központi statisztikai hivatal, Budapest.

- Biber, D., 1966. *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Bister, F. J., 1992. *Anton Korošec, državnozborski poslanec na Dunaju: življenje in delo: 1872–1918*. Slovenska matica, Ljubljana.
- Brumen, B., 1995. *Na robu zgodovine in spomina: urbana kultura Murske Sobotne med obema vojnama 1919 in 1941*. Pomurska založba, Murska Sobota.
- Censimento della popolazione del Regno d'Italia al 1° dicembre 1921. Vol. III.: Venezia Giulia (1926)*. Ministero dell'economia nazionale. Direzione generale della statistica - Ufficio del censimento, Roma.
- Cvirn, J., 1998. Nemška manjšina v Kraljevini Jugoslaviji (1918–1941). V D. Nečak (ur.). *Die "Deutschen" in Slowenien (1918–1955): kurzer Abriss = "Nemci" na Slovenskem (1918–1955): kratek oris*, (Razprave Filozofske fakultete). Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, 61–67.
- de Azcárate, P., 1945. *League of Nations and national minorities: an experiment*. Cambridge Endowment for International Peace, Washington.
- Černy, D., 1953. Rast prebivalstva v Prekmurju: pregled gibanja prebivalstva od leta 1869 do leta 1948. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 1, 2, 131–137.
- Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921 godine. Stanovništvo Jugoslavije po veroispovesti i materinjem jeziku – rezultati za opštine (1932)*. Opšta državna statistika, Sarajevo.
- Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1931. Knjiga 2: Prisutno stanovništvo po veroizpovedi (1938)*. Državni statistički ured, Beograd.
- Die Gliederung der Bevölkerung des ehemaligen Jugoslawien nach Muttersprache und Konfessionen nach den unveröffentlichten Angaben von 1931, 1943*. Selbstverlag der Publikationsstelle, Wien.
- Ferenc, M., 1993. *Kočevska - izgubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev*. Ministrstvo za kulturo, Zavod Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine, Ljubljana.
- Galántai, J., 1992. *Trianon and the Protection of Minorities*. Social Science Monographs, Boulder, Atlantic Research and Publications, Highland Lakes.
- Göncz, L., 1997. Madžarska manjšina v Republiki Sloveniji in nivo strpnosti slovenske večine do nje. V: Z. Tišljar, A. Širec (ur.). *Strpnost do manjšin: zbornik referatov mednarodnega znanstvenega simpozija*. Pedagoška fakulteta, Maribor, 70–88.
- Grafenauer, B., 1994. *Oblikovanje severne slovenske narodnostne meje*, (Zbirka Zgodovinskega časopisa: 10). Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana.
- Gruden, J., 1992. *Zgodovina slovenskega naroda*. Mohorjeva družba, Celje.
- Heyking, B. 1927. The International Protection of Minorities. The Achilles' Hell of the League of Nations. *Transactions of the Grotius Society* 13, 31–51.
- Hobsbawm, E. J., 1968. *Obdobje revolucije*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.

- Kokolj, M. & Horvat, B., 1977. *Prekmursko šolstvo od začetka reformacije do zloma nacizma*. Pomurska založba, Murska Sobota.
- Komac, M. (ur.), 2007. *Priseljenci: študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Kovács, A., 2004. *Földreform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva.
- Kovács, A., 2007. Agrarna reforma in kolonizacija na območju Dolnje Lendave med obema vojnama. *Razprave in gradivo* 53/54, 68–97.
- Lakatos, M., 1977. *Zadimljene podobe*. Pomurska založba, Murska Sobota.
- Luigi Faidutti, 2008, http://www.ammanu.edu.jo/wiki1/it/articles/I/u/i/Luigi_Faidutti_2612.html (25. november 2015).
- Ortsverzeichnis von Österreich. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 7. März 1923 (1930)*. Bundesamt für Statistik, Wien.
- Pančur, A., 2011. *Judovska skupnost v Sloveniji na predvečer holokavsta*. Zgodovinsko društvo, Celje.
- Pleterski, J., 1971. *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: politika na domačih tleh med vojno 1914–1918*. Slovenska Matica, Ljubljana.
- Prebivalstvo po veri in materinem jeziku po popisu od 31. 3. 1931. leta. Slovenija – pregled po občinah* (Demografska statistika 2, 4), 1945. Državni statistični urad Demokratske Federativne Jugoslavije.
- Privremeni zakon od 10. maja 1920. godine o Ugovoru između savezničkih i pridruženih snaga i države Srba, Hrvata i Slovenaca. *Službene novine Kraljevstva Srna, Hrvata i Slovenaca* 133a/1920.
- Roter, P., 2009. *Narodne manjšine v mednarodnih odnosih*, (Zbirka Mednarodni odnosi, Monografije). Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Rus, J., 1939. *Jedro kočevskega vprašanja*. Učiteljska tiskarna, Ljubljana.
- Ružič, A., 1997. *Kako so potegnili mejo v Prekmurju*, <http://www.os-gpetrovci.si> (10. 2. 2011).
- Splošni pregled Dravske banovine*, 1939. Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Ljubljana.
- Stone J., 1932. Procedure under the Minorities Treaties. *The American Journal of International Law* 26, 3, 502–513.
- Šircelj, M., 2003. *Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije. Popisi 1921–2002*. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.
- Štrukelj, P., 2004. *Tisočletne podobe nemirnih nomadov: zgodovina in kultura Romov v Sloveniji*. Družina, Ljubljana.
- Toš, M., 2013. Holokavst in zgodovinski spomin na slovenske Jude. V N. Lešnik & M. Toš (ur.). *Slovenski Judje, zgodovina in holokavst II – razprave in članki z znanstvenih srečanj Šoa – spominjamo se 2012/2013*. Center judovske kulturne dediščine Sinagoga, Maribor, 9–22.

Treaty of Rapallo. Rappalo, November 12, 1920. Treaty between the Kingdom of Italy and the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.

Treaty of St. Germain. St.Germain-en-Laye, September 10, 1919. Peace Treaty between Allied Powers and Austria.

Treaty of Trianon. Trianon, June 4, 1920. Peace Treaty between the Allied Powers and Hungary.

Uredba o Banovini Hrvatskoj. *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* 194/1939.

Uredba o podeli zemlje na oblasti. *Službene novine Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca* 92/1922.

Veliki župan ljubljanske oblasti (1928). Ureditev ciganskega vprašanja. *Ubr.* 6270/2.1., *Ljubljana*, 14. september 1928. Dokument je objavljen v: *Razprave in gradivo* 25, 249–251.

Ustava Kraljevine Jugoslavije. *Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine* 53/1931.

Valvazor, J. V., 1984. *Slava Vojvodine Kranjske*. Mladinska knjiga, Ljubljana.

Začasni zakon z dne 10. maja 1920 o pogodbi med glavnimi zavezniškimi in pridruženimi silami in državo Srbov, Hrvatov in Slovencev. *Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo* 118/1921.

Zakon o nazivu i podeli Kraljevine na upravna področja. *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* 32/1929.

Zakon o nazivu i podeli Kraljevine na upravna področja. *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* 162/1931.

Zečević M., Lekić B., 1991. *Državne granice i unutrašnja teritorialna podela Jugoslavije*. DIP Gradjevinska knjiga, Beograd.